

II. NYELV ÉS IRODALOM

A KALOCSAI KÖTELESEK MAGYAR SZAKSZÓKINCSENEK KIALAKULÁSA

Írta: BÉKÉSI IMRE

A mesterségek szókincsének nyelvészeti elemzésére néhány hivatott kutatón kívül [1] eddig kevés gyűjtő vállalkozott, pedig ez a terület a nyelv-tudomány számára még sok értékes tanulságot rejt [2], s a már felismert összefüggések is további részletezésre várnak. Az utóbbiak közé tartozik a mesterségek német eredetű szókincsének magyarosodási folyamata is. Ez a jelenség a kalocsai kötelesek szaknyelvében már a gyűjtés kezdetén szembetűnt [3]. Adatközlőim közül [4] az idős mesterek a legtöbb szerszámot és munkamozzanatot németül is meg tudták nevezni: *Hanf, Werg, Hechel, Spinnen* stb., a fiatalok viszont, akik pedig velük együtt is dolgoztak, de egyébként nem hallottak német beszédet, nem vették át tőlük e szavakat, s magyarul mondják: *kender, kóc, gereben, fonás*. Amit mégis eltanultak, az ma már a magyar kiejtéshez hasonult alak, s ők ezek közül nem egyet magyar szónak vélnek: *henger, masni, zsinór, sír, ler* stb. E hátrózott tendencia, a köteles szókincs így folyó magyarosodása más mesterségek szaknyelve számára is tanulságos következtetést adhat, ezért érdemes részletesen tanulmányozni [5]. Az elemzés előtt azonban szükséges néhány szóval megvilágítani, hogy a német szakszók mikor kerültek e mesterség szókincsébe.

Annak ellenére, hogy az első ismert magyarországi kötélverő céh 1376-ban az erdélyi szászoknál alakult [6], s a kötelesek alapszókincsébe tartozó *istráng* és *zsinór* még középkori német jövevényszó [7], kötélkészítéssel nemcsak a német, hanem a magyar lakosság is foglalkozott.

Már a XV. században számos magyar kötélverő céh működött az országban [8], és ők látták el a magyar állattartók szükségletét. Ezért szókincsük is magyar volt. Ilyenek ma is a *fon, fonál, fűz, háló, ín, kerék, köt, kötél, kötélverő, kötőfék, nyű, nyűg, sodor, szál* és *sző* szavaink, ezenkívül felhasználták a köznyelvben meglévő szláv *gereben, kóc* és a török eredetű *kender, tiló* jövevényszókat is. A magyar kötélverő szókincs a mesterség jellegének változásával párhuzamosan akkor németesedett el, amikor az ősi, néhol háziiparszerű kötélverés a meginduló kapitalista fejlődés sodrában termelékeny, modern kötélgártássá fejlődött. Így történt ez a legtöbb mesterségben. FÁBIÁN PÁL a reformkor gazdasági nyelvéről írt tanulmányában [9] elemzi a debreceni csizmadiák szakszókincsét, s a német műszavakról kimutatja, hogy valamennyi friss jövevényszó. „A legvalószínűbb — írja —, hogy az idézett szavak a szabadságharc utáni iparfejlődés korában, a céhszervezet felbomlásával egyidejűleg kerültek be nyelvünkbe: a betóduló német iparosok magukkal hozták nemcsak az új munkamódszert, hanem ennek műszavait is.” A kötelesmester-

ségben is ekkor, a XIX. század második felében gyökerezett meg a máig föl-lelhető német szóanyag. Így a mai mesterség szaknyelvét ebben a mintegy száz-éves, német szókincsükből magyarrá fejlődő folyamatban kell tekintenünk. Az elemzés legcélszerűbb módja, ha a mesterség mai szókincsét összehasonlítjuk az e téren egyedülálló munkával, FRECSKAY JÁNOS 1912-ben megjelent *Mesterségek Szótárával*, amely az említett folyamat középső szakaszának nyelvi anyagát tartalmazza.

FRECSKAY 50 mesterség szókincsét magyar–német és német–magyar szótárban egymás megfelelőiként tüntette fel. Hogy a magyar anyag egyenlő értékű lehessen a némettel, ahhoz a széles körű gyűjtés mellett akkor még a szerző szóalkotására is szükség volt: „Egyes egyedül a csizmadiaság vagy vargaság az, mely hat-nyolcz vidékről került gyűjtésből leírható minden részemről eszközlendő hozzájárulás nélkül. És ez a hozzájárulásom, jobban mondva ki-egészítem fölvállalt föladatomnak legnehezebb s nagy felelősséggel járó része” – írta még a szótár készítése első szakaszában, 1885-ben [10]. Az elkészült munka bevezetőjében fel is sorolta a maga alkotta, vagy általa új vonatkozásban szerepeltetett mesterszókát [11]. A kalocsai kötelesek mai szókincsével való összevetés után azonban kérdéses, hogy csupán a feltüntetett *sorol*, *eregető*, *mászó*, *csuszko*, *ficzere*, *vonszás*, *kopoz*, *kopzó* szavak fűződnek-e FRECSKAY nevéhez.

A két gyűjtemény szótári bemutatása helyett itt csupán a jellemző számadatokat közlöm. FRECSKAY a mesterségek összefoglalt szótárában németül és magyarul 177 kötélgyártó szakszót sorol fel. A kalocsai gyűjtemény 363-at tartalmaz. Ez utóbbi bővült az árufajták leírásával, melyeket FRECSKAY nem gyűjtött össze, s a német eredetű, magyar kiejtésűvé hasonult szavakkal, amelyeket FRECSKAY mint „ferdített” [12] alakokat szándékosan föl sem vett. Kevesebb viszont a század eleje óta kiveszett munkafolyamatok, eszközök megnevezéseivel, valamint a német mesterszók zömével, amelyek az idős kötelesekkel együtt haltak el.

A *Mesterségek Szótárában* lévő 177 köteles szakszóból 1964-ben a kalocsai kötelesek már csak az alábbi tízet használják, de azóta már hangtanilag hasonult alakban [13]: *börtli* (Bärtel) ’rövid szálú kender, gerebenezéskor a másodszori lehúzással választják ki: *második szál*; *flok* (Pflock) ’kb. 15 cm-es sima bot, két fonál összeeresztésekor a fert helyettesíti’; *henger* (Hänger) ’egy rövid fémcsőben forgó acélhorog, amely forgásával a zsinór felesleges sodrát kiengedi’; *hengerstangli* vagy *stangli* (Hängerstange) ’a hengert tartó állvány-szerkezet’; *istráng* (Strang) ’csülökkel ellátott erős kötél, amivel a terhet húzza a ló’; *klíder* (Glied) ’10–12 cm-es erős drótból készített vashorog, szálazáskor használják a szálazógép merev, vastag kampóinak meghosszabbítására’; *lér* (Lehre) ’fából esztergályozott, kúp alakú szerszám, a zsinórozás és a szálazás nélkülözhetetlen eszköze’; *licni* (Litze) ’ág, szálazáskor így nevezik a zsinórokat, amikből a kötelet sodorják’; *sticni* (Stützen) ’a hosszú fonalakat fonás, zsinórozás közben alátámasztó, gereblyére emlékeztető eszköz’; *sír* (Geschirr) ’szálazógép’. Felismerik még a következő német szakszókat is, de helyettük már minden esetben magyar szót használnak: *haspli* (Haspel) ’tekerő, lécekből készített, hasáb alakú, tengelyen forgatható faváz’; *hintrágli* (Hinterrad) ’hátsókerék, a hengertartót megelőző régi szerszám’; *masnogli* (Maschennagel) ’csülkölő, ökörszarvból csiszolt szúrószerszám’; *sorc* (Schürze) ’fonókötény, a köteles derekára kötött kendertartó kötény’; *spiccol* (ausspitzen) ’hegyez,

elvékonyít, a fonál vagy zsinór végéből kendert vesz el; *spinrad* (Spinnrad) 'fonókerék'.

A kalocsai kötelesek német eredetű szakszókincsébe tartozik még az alábbi 28 szó is, amelyeknek nemcsak jelenlegi hasonult változata, hanem eredeti német alakja sem szerepel a *Mesterségek Szótárában*: *abstukkót* vagy *stukkót* kötél 'vastag, erős, 64 fonálból készített kötél'; *berájbol* vagy *rájbol* 'kötelek, zsinórok végét kézzel befon'; *cigli* 'bél, durva kóc vagy jutafonál, amelyet színkenderrel borítanak be'; *drözni* 'tömítőkötel, laza kócfonalakból készített kötel'; *flak fonál* 'közönséges fonál, szokásos sodrású fonál'; *flektolás* 'kötés, annak a kézimumkamódnak a megnevezése, melynek során háromágú zsinórok-ból kötőfékfejeket, nyaklókat kötnek'; *flektolt kötőfék* 'az előbbi módon készült kötőfékfajta'; *fuxolás* 'összeerősítés, a kötélvégek kézzel és csülkölővel történő összeerősítése'; *gurtni* 'heveder'; *karabíner* 'rugós kapocs'; *klangol* 'hurkol, a fonópálcára vagy a fonóhorogra hurkolja a fonalat'; *knift* 'kötőhorog', erős vashorog, a kézimumka szerszáma'; *kuncsaft* 'vevő'; *leifolni fonál* 'puha fonál, a hosszú kötelekhez készülő, átlagosnál lazább sodrású fonál'; *leng* 'a fonál hosszegysége'; *políroz* 'simít, lesimít, a vékony zsinórokat enyves vízzel lesimítja'; *presszol* 'dörzsol, az elkészült zsinór, kötel felszínéről a kiálló pozdorjavégeket ledörzsolli'; *slenkóc* 'a gerebenezés közben elhullott pozdorjás, szemetes, használhatatlan kóc'; *span* 'borítófa, 12–15 cm hosszúságú, 2–3 cm átmérőjű, hosszában elfelezett fahenger'; *spinflek* 'fonószűr'; *spród fonál* 'az átlagosnál keményebb fonál'; *siekni* 'fonópálca, kb. 1 méter magasságú, 2 cm átmérőjű sima bot'; *stircöl* 'kelevézt zsinóroz'; *suké* 'hosszmértékegység, az öl egyhatoda'; *szálvogni* 'szalazókocsi, gerendákból összeállított, két keréken gördülő szerkezet'; *tikni* 'szabályos vastagodás a fonálon, zsinóron'; *vikli* 'tekerics, a fonásra előkészített kóc formája'.

A felsorolt német mesterszók mellett többnyire megtaláltuk a magyar változatot is. Keverve használják őket, azonban megfigyelhető, hogy a német szavak egyre inkább a mesterek passzív szókincsébe szorulnak, kivéve azok, amelyek idegen eredete évszázadok alatt elhomályosult: *istráng*, *zsinór*; vagy hangtanilag hasonult alakjuk miatt már nem érzik őket idegennek: *henger*, *lér*, *flok*, *masni*, *sír*, *span* stb. Mivel FRECSKAY Kalocsáról nem gyűjtött mesterszókát, nem tudjuk, hogy a kalocsai kötelesek szókincsében a század elején milyen arányban voltak a német és a magyar szavak. Lényegesen nem különbözhettek az általános köteles szókincstől, mert a forrásul szolgáló mesterek mindegyike járta az országot segéd korában, s csak több-kevesebb vándorlás után tért haza, vagy telepedett meg Kalocsán. Tény az, hogy a mai szókincsükben csupán az előzőekben ismertetett 49 német eredetű szó található. Képzett vagy összetételben szereplő alakjaikkal együtt (pl. *flektol*, *flektolt kötőfék*, *flektolt fej*, *flektolt nyakló*) a szakszókincs egyhatedét alkotják. Az arány a FRECSKAY-szótárban lévő azonossághoz viszonyítva kétségtelen magyarosodási folyamatot mutat.

Ha a megmaradt német mesterszók jelentését nézzük, a többségük valamilyen szerszámot, eszközt nevez meg: *flok*, *henger*, *hengerstangli*, *klíder*, *lér*, *sticni*, *sír*, *spinflek*, *stekni* stb., s ezeknél kevesebb utal munkamozzanatra: *flektol*, *klangol*, *rájbol*, *stircöl* stb. Feltűnő, hogy a köteles szókincs jelentős részét alkotó árunevek közül csupán egy, a *flektolt* (kötőfék) van közöttük. Feltehető, hogy az árunevek, mint a környék lakosságával való kapcsolat szá-

mukra legfontosabb eszközeinek nevei, éppen a lakosság hatására maradtak meg eredeti alakjukban, illetve alakultak magyarrá.

A magyar nyelvű szókincs kialakulásának folyamatában külön figyelmet érdemelnek azok a szavak, amelyeknek csupán a magyar változata honosodott meg Kalocsán, s a *Mesterségek Szótárában* feltüntetett német megfelelőjük teljesen ismeretlen: *fölráz* (aufschütteln); *horogfej* (Hakenkopf); *búzóöv* (Zugband); *kenderkóc* (Hanfwerf); *nyújtódeszka* (Reckbrett); *szakítóhorog* (Zureisspflock); *zsákkötő* (Sackband) stb. Ezek többsége eredet szerint tükörszó, alakilag pedig a jelen idejű melléknévi igenévképző és a jelöletlen összetétel alkotásmódja ismerhető fel bennük. Gondos, tudatos szóalkotás eredményének látszanak. Valószínű, hogy a szótár megjelenése után és nem előtte terjedtek el. TOLNAI VILMOS, aki a *Mesterségek Szótárát* a megérdemelt elismeréssel mutatta be a *Magyar Nyelvben* a közönségnek, a FRECSKAY által feltüntetett saját alkotású szavakat szinte figyelmen kívül hagyva így ír: „A szótörténettel foglalkozó nyelvész itt nagyon szívesen vette volna, ha e szavaknak a származása, különösen az újaknak, valami jellel, csillaggal-egyébvel meg volna különböztetve; evvel igen sok, majdani fölösleges keresést és idővesztegetést meg lehetett volna takarítani.” [14]. Hogy a gyűjtött szavak mellett mennyit alkotott FRECSKAY, külön kutatást igényelne. Ezt a gondolatot azért hangsúlyozzuk, mert a mesterségzőkincs-feldolgozások közül nem egy állapít meg lényeges eltéréseket a *Mesterségek Szótára* és saját gyűjteménye között [15], de hogy ezen eltérések esetleg FRECSKAY eddig nem hangsúlyozott nyelvújító tevékenységéből is keletkeztek, nem említik.

A kalocsai kötelesek szókincséből nemcsak német, hanem magyar szakszók is vesztek ki. Passzív szókincsükben még fellelhető azoknak egy része, melyek a század eleje óta kihalt munkafolyamatokhoz fűződnek. Közülük elsősorban említésre méltók azok, amelyek a kender termelésével kapcsolatosak, mert a gyári kender megjelenése és az anyagkiutalás előtt a kötelesek közvetlen kapcsolatban álltak a termelőkkel. E kapcsolat csekély maradványa, hogy néha még ma is vállalnak gerebenezési munkát. A kendertermeléshez való szoros kapcsolatuk emléke: *áztatás, áztató, áztatott kender, bitó, buga, bugázás, bugagereben, érlelés, halványítás, kacor, lombozás, nyűvés*. A hálókötés emlékét őrzi a *tű, hálótű, hálókötőtű*; a szövési munkát a *borda, verőfa, lópokróc, gurtni, heveder*; régi szerszámokra emlékeztet a *hátsókerék, elsőkerék, bélkerék*, és régen készített termékekre a *paprikaszinór, repceszinór, kéveköttél, stukkót köttél* és a *szörköttél*.

A német és magyar szakszók mennyiségi aránya mellett más eltérés is tapasztalható a *Mesterségek Szótárával* való összevetés során. Azonos fogalmakra Kalocsán más szakszót használnak: *barát, eresztőbot, eresztőfa* helyett *lér, újabban ágvezető; csúsztató, számár* helyett *szalázó, szalázókocsi, szálvogni; előkötő* helyett *kötény, fonókötény; fej, gongyola* helyett *tekercs, vikli; foncs, fonóposztó* helyett *szűr, fonószűr; kaccs, koccsa* helyett *börtli, második szál; kacska, kankerek* helyett *kapocs, klíder; eresztőszerszám, szerszám* helyett *gép, kisgép, nagygép; sír; menesztő* helyett *fonógép; sodrék, ser* helyett a fonál, *zsinór sodra; hébel* helyett *gereben*. Ezek a helyi ipar alkotásai lehetnek. FRECSKAY gyűjtése idején nem élhettek országszerte. Figyelemre méltó tényként jegyezzük meg, hogy FRECSKAY 8 elismert saját alkotású köteles szakszava közül kettő: az *eregető(karó)* és a *sorol* gyökeret eresztett Kalocsán. Alkotásmódjuk megegyezik az előzőkben ismertetett tudatos alkotásúaknak

látszó, ismeretlen helységekől származó szavakkal, s megerősíti azt a feltevést, hogy a *Mesterségek Szótára* szerzőjének magyarító munkájában keletkeztek. Feltehető, hogy fő adatközlőmmel, KOVÁCS PÁL kötélgyártó mesterrel kerültek Kalocsára, aki segédéveit a negyvenes évek elején Vácott és Újpesten töltötte. Azonban az is elképzelhető, hogy többoldalú hatásra váltak ismertté, amint ezt TOLNAI VILMOS fentebb idézett cikkében a *Mesterségek Szótáráról* megállapította: „A gyakorlati életben már is van hatása: a műszaki szótárak és az iparosoktatás javában élnek FRECSKAY JÁNOS műnyelvével, minthogy a könyv részletei mesterségek szerint külön füzetekben már régóta közkezen forognak”.

A következőkben vizsgáljuk meg, hogy a kalocsai kötelesek szókincsük magyarosítási folyamatában milyen mértékben merítettek a köznyelvből. Szépszámmal találunk olyan, a szaknyelvben fontos szerepet betöltő szavakat, amelyeket a köznyelvvél azonos jelentésben használnak: *áztat, áztató, csinál, csomag, dörzsöl, érlel, fon, fonál, fonó, gombolyít, gyárt, halászháló, harangkötél, horog, kapocs, karika, karó, kender, kenderkóc, kenderkötél, kötél, köteles, kötélgyártó, kötény, munka, pozdorja, ruhaszárító kötél, sátor, sátorfeszítő kötél, sátorkaró, simít, sodor, sodrás, söprű, spárga, sürit, szakít, szál, szerszám, ugrálókötél, vastag fonál, vékony fonál, vizeskanna, vizeslábos, zsinog és zsinór*. Gyakran látnak el igekötővel könyelvi igét, amivel a cselekvés befejezettségét vagy a befejezésre való törekvést fejezik ki: *beborít, becsülköl, befon, behajt, berájból, beszálaz, fölgombolyít, fölhajt, fölráz, fölszabadít, fölszabadul, fölszed, ledörzsöl, lehúz, lesimít, széttart, szétválaszt* stb.

Hozzávetőlegesen hasonló mennyiségben jegyezhetünk fel olyan köznyelvből vett szavakat, amelyek a szakmai használatban sajátos jelentésűvé váltak: *anyag* 'nyersanyag: tilolt kender, szalagkóc'; *ág* 'szálazáskor így nevezik a zsinórokat, amelyekből a kötelet sodorják'; *anyagelőkészítés* 'gerebenezés, a tilolt kender fonásra való előkészítése'; *borítás* 'a fonás egyik módja, amikor valamilyen értéktelenebb fonalat színkenderrel befuttatnak'; *borjúfej* 'a borjúkötél fejrésze'; *csülök* 'némely kötélfajta, pl. istráng, rudaló végére formált hurok'; *fészter* 'fonóműhely, a munka helye'; *fölhajtás* 'a szálazás menetének első szakasza'; *fűz* 'fűzőtkötőféket készít, kézimunkamód'; *gereblye* 'a gereblyéhez hasonló, de fogaival egyenesen felfelé álló fonáltartó eszköz'; *hajtó* 'az a segédmunkás, aki a különféle sodró szerkezeteket forgatja'; *kézimunka* 'csomózással, fűzéssel, kötéssel készült kötéláru illetve készítési mód'; *kisgép* 'kisebb méretű szálazógép'; *köt* 'zsinórkötőféket készít, kézimunkamód'; *lehúz* 'gerebenez'; *marok* 'anyagmennyiséget jelölő szó, pl. egy marok kender'; *nagygép* 'vastag kötelek szálazására való erős szálazógép'; *nyújtódeszka* 'a nedves zsinórok kifeszítésére alkalmazott deszkalap'; *összeereszt* 'fonalakat vagy zsinórokat összesodor'; *sorolás* 'a gerebenezés egyik módja'; *szál* 'a kötelek minőségét jelző szó, pl. huszonnyolc szálú istráng'; *szár* 'a beszédhelyzettől függetlenül kötőfék- vagy marhakötélszár'; *szűr* 'négyzetre vágott nedvesített fonószűr, amivel a köteles a keletkező fonalat a markában szorítja'; *vasszög* '5–6 kg súlyú vaskaró, vele készítenek lyukat a földbe sátorkaró vagy fonópálca lehelyezéséhez'; *visszahajtás* 'az elkészült fonalat, kötelet egy horogra akasztva visszahajtják, hogy fonalai gömbölyűbben helyezkedjenek el'.

A köznyelvből eredő szavak között találunk olyanokat, amelyeket a köteleseken kívül a többi mesterségben is használnak. A mai kisiparosok új munkaszervezése jelentkezik az *anyagkiutalás, anyagvásárlás, KIOSZ, -gyűlés, -iroda,*

-titkár, -tagdíj, *Kisiparos Újság*, *ipari tanuló* szavakban; a termelt áruk értékesítésével kapcsolatos a *piac*, *vásár*, *kirakodó vásár*, *marhavásár*, *lóvásár*, *állatvásár*. A mesterségek általános fogalmi körébe tartoznak az *iparos*, *mester*, *segéd*, *inas*, *műhely*, *segéddió*, *segédlevél*, *fölszabadít*, *fölszabadul* szavak.

A köznyelvből vett szavak mennyisége a megmaradt német szakszók többszöröse. Természetes módja ez minden szaknyelv fejlődésének. A szorosabb értelemben vett kalocsai köteles szakszókban már kevesebb esetben érezhetjük ezt a természetességet, ugyanis közülük több tartozik a már említett tükörszók sorába. Tartalmilag egyrészt szerszámok, anyagok és féltermékek nevei: *álladzó*, *bodor fonál*, *bontógereben*, *borítófa*, *csülkölő*, *eregetőkaró*, *fonógép*, *fonóhorog*, *fonókötény*, *fonóműhely*, *fonóöv*, *fonópálca*, *fonószűr*, *fordított sodra*, *egyenes sodra*, *első szál*, *gombolyítófa*, *gyári kender*, *hajtózsínór*, *hátsókerék*, *horogfej*, *horogorsó*, *horogzsineg*, *húzózsínór*, *kenderfonál*, *kenderkóc*, *kerékhajtó*, *kócfonál*, *kócrázó*, *kócrázópálca*, *kötélág*, *kötőfékfűződeszka*, *kötőfékkarika*, *kötőfékhorog*, *kötőhorog*, *négyes gereben*, *nyolcas gereben*, *szakítóhorog*, *szalagkóc*, *orradzó*, *parasztkender*, *szálas kóc*, *szálaszás*, *szálas anyag*, *szálaszó gép*, *szálaszó kocs*, *száلتartó*, *színkender*, *szövőtű*, *tisztakender*, *zsinórzott munka*, *zsinórzó állvány*.

A szorosabb értelemben vett köteles szókinccs másik felét a termékek neve adja. Ezek között vannak olyanok, amelyeket a kötelesek csak maguk között használnak, a termékek rövidített vagy éppen túlzottan pontos megnevezései: *bálakötél*, *borjúfej*, *borjúszár*, *cérnaistráng*, *csikófej*, *csikószár*, *debreceni kötőfék*, *egyszerű zsinórkötőfék*, *fűzöttfej*, *fűzöttkötőfék*, *fűzőtő nyakló*, *gömbölyű nyakló*, *halászsineg*, *kötött nyakló*, *közág*, *laposan fonott kötőfék*, *négyesoros fűzöttfej*, *öt páros szövöttfej*, *száraszkötőfék*, *szövöttfej*, *szövöttkötőfék*, *zsinórkötőfék*. A kötelesek áruinak nevét a vásárlók, elsősorban a földművesek és a fuvarosok is eltanulták. Az előző csoporthoz viszonyítva itt alakváltozatokat találunk: *borjúkötél*, *borjúkötélfej*, *borjúkötélszár*, *csikókötőfék*, *csikókötőfék-szár*, *dohányzsínór*, *fűrészzsínór*, *hajtószár*, *hámistráng*, *hintakötél*, *istráng*, *kelevéz*, *kéveköttőzsínór*, *kötőfék*, *kötőfékfej*, *kötőfékszár*, *liftkötél*, *marhakötél*, *marhakötélfej*, *marhakötélszár*, *nyakló*, *paprikaszínór*, *rudalóköttél*, *rudazóköttél*, *szánkelevéz*, *szántókelevéz*, *szántógyeplű*, *szénakötél*. A *láncistráng* és *láncnyakló*, mint az ipari konkurrencia termékei, a fuvarosoktól került a kötelesek szókinccsébe.

Van egy-két közös szakszó a szíjgyártókkal, akik néhány azonos terméket a maguk anyagából készítenek el: *álladzó*, *gyeplű*, *gyeplűszár*, *gyeplűszárcsat*, *forgós karabíner*, *hajtószár*, *hajtószárcsat*, *orradzó*, *rugós kapocs*, *szügykarika*. Az alábbiak bizonyára a halászok nyelvéből kerültek az ipar nyelvébe: *dobóháló*, *dobóköttél*, *fenékhorgzsineg*, *húzóköttél*, *horgzsineg*, *ínszínór*, *ólmos ín*. A magyar nyelvű köteles szókinccs felsorolását azokkal a szavakkal végezzük, amelyeknek gyakran az előtagja jelöli, hogy melyik mesterségből kerültek át: *cölöpverő köttél*, *kútásóköttél*, *kútköttél*, *csigasorköttél*, *falazózsínór*, *borleeresztőköttél*, *tűzolóköttél*.

A kötelesek szókinccse 50 évi fejlődés során nagyot változott. A század elején a *Mesterségek Szótára* tanúsága szerint még több mint felét német mester-szók alkották, a kalocsai mesterek szókinccsében viszont ma alig egyhatedüket találjuk meg. Ezek kisebb része hangtanilag a kiejtéshez hasonult, s a németül nem tudó kötelesek előtt magyar szónak tűnik. Az idegennek érzett alakok mel-

lett azonban a legtöbb esetben magyar szakszót is használnak, így a német szavak kiszorulása állandó folyamatban történik.

A *Mesterségek Szótárával* való összehasonlítás alapján feltehető, hogy FRECSKAY JÁNOS nem csupán a korabeli szaknyelv állapotát rögzítette, hanem magyarító szándékában jelentős nyelvújító munkát is végzett. Azonban ennek figyelembevétele mellett is azt állapíthatjuk meg, hogy a kalocsai kötelesek döntő többségében a köznyelvből merítették szakszókincsük magyar anyagát.

IRODALOM

- [1] Vö. pl. BAKOS JÓZSEF, A tokajhegyaljai régi szőlőművelés szókincse, Az Egri Ped. Főiskola Évkönyve V.; NYÍRI ANTAL, A kihalt szentesi víziélet néprajzi és népnyelvi maradványai. Szeged, 1948.
- [2] MÁRTON GYULA, A zilahi fazekasmesterség szakszókincse, A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem, 1956. 393.
- [3] Ez a dolgozat részlet „A kalocsai kötelesek szaknyelvének kialakulása” című készülő munkából. Az anyag gyűjtése 1955 és 1962 között történt.
- [4] Adatközlőim: Rudnai Kálmán (1873—1956), Fejes József (1888—1960), Solti Károly (1889—), Kovács Pál (1919—) és Matula Pál (1940—).
- [5] A szókincs és a helyi nyelvjárásváltozat viszonyával a (3) pont alatt feltüntetett dolgozat más fejezetében foglalkozom.
- [6] Zimmermann—Werner, Urkundenbuch der Deutschen in Siebenbürgen II, 449 című műből idézi SZÁDECZKY LAJOS Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon Bp. 1913. I, 35 és II, 7.
- [7] Vö. BÁRCZI SZÓFSZ.
- [8] Vö. SZÁDECZKY i. m. I, 46.
- [9] FÁBIÁN PÁL, A gazdasági élet nyelve. Nyelvünk a reformkorban Bp. 1955, 198.
- [10] FRECSKAY JÁNOS, A mester-szótár Nyr. XIV, 167.
- [11] FRECSKAY JÁNOS, *Mesterségek Szótára* Bp. 1912. Bev. XV.
- [12] FRECSKAY JÁNOS, A mester-szótár Nyr. XIV, 169.
- [13] Zárójelben feltüntetem a *Mesterségek Szótárában* levő alakot.
- [14] TOLNAI VILMOS, *Mesterségek Szótára* MNy. IX, 119.
- [15] Vö. pl. LUBY MARGIT, A kalapos mesterség szókincse Nyr. 73.; MÁRTON GYULA, A zilahi fazekasmesterség szakszókincse 1. (2).

ФОРМИРОВАНИЕ ВЕНГЕРСКОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ЗАПАСА СЛОВ ВЕРЕВОЧНИКОВ В ГОРОДЕ КАЛОЧА

И. Бекеш

Как известно, и венгерские работники этих профессий заимствовали профессиональный язык немецких ремесленников — поселенцев второй половины 19. века и этим самым начинают забываться язык старых венгерских ремесленных отраслей.

С расширением венгерской промышленности и в результате обновления языка с большой силой началась венгеризация профессиональных языков. Статья показывает этот процесс по рукописному сборнику подбору в профессиональном запасе слов веревочных ремесленников города Калоча.

AUSBILDUNG DES UNGARISCHEN FACHWORTSCHATZES DER SEILER VON KALOCSA

Von

I. BÉKÉSI

Bekanntlich wurde die Fachsprache der in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts angesiedelten deutschen Gewerbetreibenden auch von den ungarischen Handwerkern der betreffenden Berufe übernommen und dadurch gelangten die Ausdrücke althergebrachter ungarischer Gewerbe in Vergessenheit. Mit der Entwicklung der ungarischen Industrie kam zufolge der Spracherneuerung auch die Reinigung der Fachsprachen kräftig in Schwung. Auf Grund einer handschriftlichen Sammlung wird dieser Vorgang in dem Fachwortschatz der Seiler von Kalocsa dargestellt.